

Date: 29th September-2026

**MILLAT MA'RIFATI FIDOYILARI: QATAG'ON QURBONLARINING ADABIY-
MA'RIFIY MEROSI VA MA'NAVIY QADRIYATLARI**

Ro'ziboyeva Kamola Jaxongir qizi

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti,
Kiberxavfsizlik fakulteti, Kiberxavfsizlik injiniringi yo'nalishi,
733-24 guruh 3-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshlarida milliy adabiyot va ma'rifat rivojiga beqiyos hissa qo'shgan, biroq sovet qatag'on siyosati qurboniga aylangan ijodkorlar va ma'rifatparvarlarning badiiy hamda ilmiy-pedagogik merosi tahlil qilinadi. Cho'lpon she'riyati, Abdulla Qodiriy romanlari, Fitrat ilmiy izlanishlari va Behbudiy, Avloniy kabi ma'rifatparvarlarning ta'lim-tarbiya g'oyalarida ilgari surilgan milliy o'zlik, ozodlik va ma'rifat qadriyatlariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada bu boy merosning tarixiy xotirani asrash va yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishdagi ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: qatag'on, milliy adabiyot, jadid ma'rifatparvarligi, badiiy meros, milliy o'zlik, ma'naviy qadriyatlar, tarixiy xotira, ta'lim-tarbiya.

Аннотация. В статье анализируется художественное и научно-педагогическое наследие деятелей, внесших значительный вклад в развитие национальной литературы и просвещения в начале XX века, но ставших жертвами советской политики репрессий. Особое внимание уделено ценностям национальной идентичности, свободы и просвещения в поэзии Чулпона, романах Абдуллы Кадыри, научных трудах Фитрата и просветительских идеях Бехбуди и Авлони.

Ключевые слова: репрессии, национальная литература, джадидское просвещение, художественное наследие, духовные ценности, историческая память.

Abstract. The article analyzes the artistic and scientific-pedagogical heritage of figures who made a significant contribution to the development of national literature and enlightenment in the early 20th century but became victims of the Soviet policy of repression. Special attention is paid to the values of national identity, freedom and enlightenment in the poetry of Cholpon, the novels of Abdulla Qodiri, the scholarly works of Fitrat, and the educational ideas of Behbudi and Avloni.

Keywords: repression, national literature, Jadid enlightenment, artistic heritage, spiritual values, historical memory.

KIRISH

Millatning ma'naviy qiyofasi, uning o'tmishga sadoqati va kelajakka intilishi ko'p jihatdan o'z buyuk farzandlariga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. XX asr boshlarida o'zbek xalqining ma'rifiy va madaniy yuksalishi yo'lida jonbozlik ko'rsatgan bir avlod ziyolilar shakllandi. Afsuski, aynan ular sovet mustabid tuzumining eng shafqatsiz

Date: 29th September-2026

zarbalariga duchor bo'ldilar. Ularning hayoti uzilgan bo'lsa-da, qoldirgan adabiy va ma'rifiy merosi bugungi kunga qadar millat ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — qatag'on qurboni bo'lgan ijodkor va ma'rifatparvarlarning badiiy hamda ilmiy-pedagogik merosini tahlil qilish, undagi milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ochib berish hamda bu merosning zamonaviy yoshlar tarbiyasidagi o'rini asoslashdan iborat.

1. MILLIY ZIYOLILAR FOJIASI: QATAG'ON DAVRINING MAZMUNI

Sovet hokimiyati o'rnatilgach, milliy mustaqillik va ma'rifat g'oyalarini targ'ib etgan har bir shaxs tuzum uchun xavf sifatida qabul qilindi. 1920-yillarning oxiridan boshlab "millatchilik" va "aksilinqilobiy targ'ibot" ayblovlari ostida ziyolilarni ta'qib qilish keng tus oldi. Ushbu jarayon 1937–1938-yillarda o'zining eng fojiali cho'qqisiga chiqdi. Xalqning eng ma'rifatli, ilg'or fikrli qatlami maqsadli ravishda yo'q qilindi.

Bu siyosatning eng og'ir oqibati — milliy adabiyot, fan va madaniyat rivojining sun'iy ravishda to'xtatilishi, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy rishtalarning uzilishi bo'ldi. Shu bois qatag'on qurbonlarining merosini o'rganish nafaqat tarixiy, balki ma'naviy zaruratdir.

2. BADIY SO'Z FIDOYILARI VA ULARNING IJODIY MEROSI

Abdulhamid Cho'lpon she'riyati o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish ruhini eng teran ifodalagan ijod namunasidir. Uning misralarida inson erki, milliy g'urur va go'zallikka intilish yorqin aks etadi. "Kecha va kunduz" romani esa o'z davri jamiyatining chuqur badiiy tahlilini beradi.

Abdulla Qodiriy o'zbek romanchiligining asoschisi sifatida "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" asarlari orqali milliy tariximiz, urf-odatlarimiz va insoniy qadriyatlarimizni badiiy jihatdan yuksak darajada gavdalantirdi. Uning ijodi o'zbek nasrini yangi bosqichga ko'tardi.

Abdurauf Fitrat adabiyot, tilshunoslik, tarix va san'at sohalarida chuqur ilmiy izlanishlar olib bordi. Uning asarlari milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni tiklashga qaratilgan edi. Bu allomalarning barchasi 1938-yilda qatag'on qurboniga aylandi, biroq ularning asarlari mustaqillik yillarida xalqqa qaytarildi.

3. MA'RIFAT VA TA'LIM-TARBIYA FIDOYILARI

Mahmudxo'ja Behbudiy milliy matbuot, teatr va yangi usuldagi maktablar asoschilaridan biri sifatida ma'rifat tarqatishga umrini bag'ishladi. **Abdulla Avloniy** ning "Turkiy Guliston yohud axloq" asari axloqiy tarbiya sohasidagi noyob durdona bo'lib, undagi g'oyalar bugun ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. **Munavvarqori Abdurashidxonov** esa yangi maktablar tarmog'ini yaratib, milliy pedagogikaga asos soldi.

Bu ma'rifatparvarlarning umumiy g'oyasi — xalqni ilm-ma'rifat orqali uyg'otish, uni jaholat va qoloqlikdan xalos etish edi. Ularning ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

4. TARIXIY ADOLAT VA XOTIRANING TIKLANISHI

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, qatag'on qurbonlariga nisbatan tarixiy adolat qaror topdi. Ularning nomlari oqlandi, asarlari qayta nashr etildi va ilmiy jihatdan o'rganila boshlandi. Toshkentdagi "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuasi va muzeyi bu fojiali davr

Date: 29th September-2026

xotirasini abadiylashtirdi. 31-avgust — Qatag'on qurbonlarini yod etish kuni sifatida keng nishonlanadi.

Tarixiy adolatning tiklanishi — bu millatning o'z o'tmishi oldidagi ma'naviy qarzini uzishi, o'z qahramonlariga hurmat ko'rsatishidir. Bu jarayon yosh avlodda tarixiy ong va milliy g'ururni mustahkamlaydi.

5. MA'NAVIY MEROS VA ZAMONAVIY YOSHLAR TARBIYASI

Qatag'on qurbonlarining ma'naviy merosi yoshlar uchun vatanparvarlik, halollik, ilmga intilish va milliy o'zlikni anglash borasida yuksak namuna bo'lib xizmat qiladi. Bu merosni chuqur o'rganish yosh avlodni ma'nan boyitadi va ularda yurt kelajagi uchun mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Bugungi raqamli asrda bu boy meros elektron kutubxonalar, raqamlashtirilgan arxivlar va ma'rifiy platformalar orqali yanada keng jamoatchilikka yetkazilmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalari tarixiy xotirani asrash va targ'ib etishning samarali vositasiga aylanib bormoqda. Shu ma'noda, texnika sohasi vakillari ham milliy ma'naviyatni raqamli shaklda saqlash va ommalashtirishga o'z hissasini qo'shishi mumkin.

XULOSA

Qatag'on qurboni bo'lgan ijodkor va ma'rifatparvarlarning adabiy hamda ilmiy-pedagogik merosi o'zbek xalqining bebaho ma'naviy boyligidir. Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat, Behbudiy, Avloniy va boshqa yuzlab allomalar o'z hayotlari evaziga millat ma'rifati va o'zligini asrab qoldilar. Ularning merosini o'rganish, targ'ib etish va kelajak avlodga yetkazish har bir ziyoli yoshning burchidir. Bu esa tarixiy xotirani mustahkamlash, milliy tafakkurni yuksaltirish va barkamol avlodni tarbiyalashning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
3. Cho'lpon A. Kecha va kunduz. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
5. Avloniy A. Turkiy Guliston yohud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
7. Qatag'on qurbonlari xotirasi. Ma'lumotnoma-to'plam. – Toshkent: "Shahidlar xotirasi" jamg'armasi, 2007.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qatag'on qurbonlari xotirasini abadiylashtirishga oid me'yoriy hujjatlari.

